

OFFSHOR HUDUDLAR: IQTISODIY MOHIYATI, GLOBAL MIQYOSI VA SOLIQ SHAFFOFLIGI MUAMMOLARI.

Ubaydullayeva Nigina O‘rozboq qizi

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

“Moliya” fakulteti talabasi

Ilmiy rahbar: Yuldasheva Umida Asanaliyevna

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

“Xalqaro moliya” kafedrasi professori, DSc.

Annotatsiya: Ushbu maqolada offshor hududlarning iqtisodiy mohiyati, global miqyosi va xalqaro soliq shaffoqligi tizimiga ta'siri tahlil qilinadi. Tadqiqot Tax Justice Network, OECD, EU Tax Observatory, Xalqaro valyuta jamg'armasi (XVJ) va ICIJ kabi tashkilotlarning ikkilamchi ma'lumotlariga tayanadi. Natijalarga ko'ra, Tax Justice Network baholari bo'yicha davlatlar transchegaraviy soliq suiiste'moli tufayli yiliga taxminan 492 mlrd AQSh dollari yo'qotadi, ko'p millatli kompaniyalar foydasining taxminan 36 foizi soliq boshpanalariga ko'chiriladi, global to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarning 40 foizga yaqini «fantom» xarakterga ega. Shu bilan birga, bank axborotini avtomatik almashish tufayli jismoniy shaxslarning offshor soliq to'lashdan qochishi sezilarli kamaygan. Maqolada, shuningdek, O'zbekistonda offshor yurisdiksiyalar ro'yxati va valyuta operatsiyalari monitoringi mexanizmlari ko'rib chiqilib, soliq shaffoqligini kuchaytirish bo'yicha takliflar beriladi.

Kalit so'zlar: offshor hududlar, soliq boshpanalari, foyda ko'chirish, moliyaviy maxfiylik, avtomatik axborot almashinuvi, CRS, global minimal soliq, fantom investitsiyalar.

АННОТАЦИЯ: В данной статье анализируются экономическая сущность оффшорных зон, их глобальный масштаб и влияние на международную систему налоговой прозрачности. Исследование опирается

на вторичные данные таких организаций, как Tax Justice Network, ОЭСР (OECD), Налоговая обсерватория ЕС (EU Tax Observatory), Международный валютный фонд (МВФ) и ICIJ. Согласно результатам, по оценкам Tax Justice Network, государства ежегодно теряют около 492 млрд долларов США из-за трансграничных налоговых злоупотреблений, порядка 36% прибыли транснациональных корпораций перемещается в налоговые гавани, а около 40% глобальных прямых иностранных инвестиций носят «фантомный» характер. В то же время благодаря автоматическому обмену банковской информацией существенно снизился уровень уклонения от уплаты налогов через оффшоры со стороны физических лиц. Кроме того, в статье рассматриваются перечень оффшорных юрисдикций и механизмы мониторинга валютных операций в Республике Узбекистан, а также разрабатываются предложения по усилению налоговой прозрачности.

Ключевые слова: оффшорные зоны, налоговые гавани, перемещение прибыли, финансовая тайна, автоматический обмен информацией, CRS, глобальный минимальный налог, фантомные инвестиции.

Abstract: The article examines the economic nature and global scale of offshore territories (tax havens and financial secrecy jurisdictions) and their impact on international tax transparency. Using secondary data from the Tax Justice Network, the OECD, the EU Tax Observatory, the IMF and ICIJ, it shows that countries lose an estimated USD 492 billion a year to cross-border tax abuse, that about 36% of multinational profits were shifted to tax havens in 2015, and that close to 40% of global FDI is "phantom" in nature, while automatic exchange of bank information has markedly reduced offshore evasion by wealthy individuals. The paper also reviews Uzbekistan's offshore-jurisdiction list and foreign-exchange monitoring rules and offers policy recommendations.

Keywords: offshore territories, tax havens, profit shifting, financial secrecy, automatic exchange of information, CRS, global minimum tax, phantom FDI, Uzbekistan.

KIRISH

Kapital harakati erkinlashgan, ko'p millatli kompaniyalar (KMK) va xalqaro moliyaviy markazlarning roli oshgan sharoitda offshor hududlar jahon iqtisodiyotining muhim, ammo munozarali elementiga aylandi. Offshor hudud deganda, odatda, norezidentlarga past yoki nol soliq stavkalari, moliyaviy axborot maxfiyligi va yengil tartibga solish rejimini taklif qiladigan yurisdiksiya tushuniladi (Palan, Murphy va Chavagneux, 2010). Bunday hududlar qonuniy xalqaro biznes uchun (masalan, loyihaviy moliyalashtirish yoki fond tuzilmalari) ham, soliqdan qochish, korrupsiya daromadlarini yashirish va pul yuvish kabi suiiste'mollar uchun ham ishlatilishi mumkin. Shu sababli ularni baholashda qonuniy foydalanish bilan suiiste'mol o'rtaidagi chegarani aniq ajratish zarur.

Mavzuning dolzarbligi uchta omil bilan belgilanadi. **Birinchidan**, offshor tizimning iqtisodiy zarari katta. Tax Justice Network'ning «Soliq adolati holati 2024» hisobotiga ko'ra, davlatlar boy shaxslar va KMKlar tomonidan soliq boshpanalaridan foydalanish natijasida yiliga 492 mlrd AQSh dollari soliq yo'qotadi. **Ikkinchidan**, shaffoflik sohasida jiddiy o'zgarishlar yuz berdi: bank axborotini avtomatik almashish (CRS), global minimal soliq (OECD Ikkinchi ustun) hamda ICIJ e'lon qilgan yirik leaklar (Panama Papers, Pandora Papers) siyosiy kun tartibini o'zgartirdi. **Uchinchidan**, O'zbekiston kabi investitsiyalarni jalb etayotgan va soliq tizimini isloh qilayotgan mamlakatlar uchun offshor yurisdiksiyalar bilan operatsiyalarni nazorat qilish va soliq bazasini himoya qilish amaliy ahamiyatga ega. Xorijiy adabiyotda offshor hududlar soliq raqobati, foyda ko'chirish va moliyaviy maxfiylik nuqtai nazaridan keng o'rganilgan. Mahalliy adabiyotda esa asosiy e'tibor erkin iqtisodiy zonalaridagi soliq imtiyozlariga qaratilgan, offshor yurisdiksiyalar bilan operatsiyalar nazorati asosan me'yoriy hujjatlar va yuridik sharhlar darajasida yoritilgan. Offshor tizimning global miqyosini xalqaro tadqiqotlar asosida baholab, uni O'zbekiston amaliyoti bilan bog'laydigan ishlar yetarli emas. Bu ilmiy bo'shliqni to'ldirish maqolaning yangiligini belgilaydi.

Tadqiqotning maqsadi offshor hududlarning iqtisodiy mohiyati va global miqyosini baholash, ularning xalqaro soliq shaffofligi tizimiga ta'sirini aniqlash hamda O'zbekistonda soliq shaffofligini kuchaytirish bo'yicha takliflar ishlab chiqishdan iborat.

Maqsadga erishish uchun quyidagi **vazifalar** belgilandi:

- offshor yurisdiksiyalarning mohiyatini va tipologiyasini ochib berish;
- foyda ko'chirish, «fantom» to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar va jismoniy shaxslarning offshor boyligi kanallari bo'yicha miqyosni baholash;
- avtomatik axborot almashinuvi va global minimal soliq kabi xalqaro choralarning natijadorligini tahlil qilish;
- O'zbekistonda offshor yurisdiksiyalar ro'yxati va valyuta operatsiyalari monitoringi mexanizmlarini ko'rib chiqib, takliflar berish.

Tadqiqot ob'ekti — offshor yurisdiksiyalar bilan bog'liq xalqaro moliyaviy va soliq munosabatlari, **predmeti** — soliq shaffofligini ta'minlash mexanizmlari. Tadqiqot Tax Justice Network, OECD, EU Tax Observatory, Xalqaro valyuta jamg'armasi (XVJ) va ICIJ'ning ikkilamchi ma'lumotlariga tayanadi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Soliq boshpanalari adabiyotining dastlabki yo'nalishi soliq raqobati nazariyasi doirasida shakllangan. Hines va Rice AQSh kompaniyalarining past solikli yurisdiksiyalardagi faoliyatini baholab, kapital va foyda oqimlari soliq stavkalariga kuchli sezgir ekanini ko'rsatdi. Dharmapala va Hines qaysi davlatlar soliq boshpanasiga aylanishini o'rganib, bunday maqomga institutsional sifati yuqori kichik davlatlar tez-tez erishishini aniqladi. Slemrod va Wilson esa soliq boshpanalarini «parazit» deb tavsiflab, ular boshqa davlatlarning soliq bazasi hisobiga daromad olishini va soliq raqobatining umumiy farovonlikka ta'siri salbiy bo'lishi mumkinligini nazariy modelda ko'rsatdi. Palan, Murphy va Chavagneux hamda Shaxson offshor tizimini suveren davlatlar tomonidan ongli ravishda yaratilgan va qo'llab-quvvatlanadigan hodisa deb talqin qiladi [1]. Amaliy monitoring sohasida Tax Justice Network yillik hisobotlari va Moliyaviy maxfiylik

indeksi, EU Tax Observatory hisoboti hamda ICIJ tergovlari muhim ma'lumot manbai bo'lib xizmat qiladi. Mahalliy adabiyotda asosiy e'tibor erkin iqtisodiy zonalaridagi soliq imtiyozlariga qaratilga, offshor yurisdiksiyalar bilan operatsiyalar nazorati esa asosan me'yoriy hujjatlar va yuridik sharhlar darajasida yoritilgan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda qo'llanilgan usullar: hujjat va kontent tahlili, qiyosiy-statistik tahlil, guruhlash va tasniflash, grafik tahlil. Ma'lumotlar xalqaro tashkilotlar hisobotlari, ilmiy maqolalar va O'zbekiston me'yoriy hujjatlariga oid manbalardan yig'ildi.

TAHLIL VA NATIJALAR.

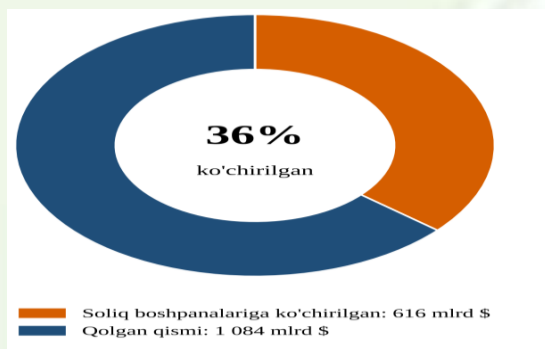
Offshor tizim bir xil emas: unda kichik orol davlatlari bilan bir qatorda yirik moliyaviy markazlar ham qatnashadi. Tax Justice Network ma'lumotlariga ko'ra, 2025-yilgi Moliyaviy maxfiylik indeksida AQSh birinchi o'rinda turadi (Tax Justice Network, n.d.). Tadqiqotchilar offshor tizimning asosiy ishtirokchilari sifatida Britaniya bilan bog'liq hududlar tarmog'ini, Yevropadagi moliyaviy markazlarni va Karib havzasi yurisdiksiyalarini ajratadi (Palan va boshq., 2010; Tax Justice Network, 2020). 2-jadvalda shu asosda muallif tasnifi berilgan.

1-jadval. Offshor yurisdiksiyalar tipologiyasi [3].

Guruh	Namunalar	Asosiy xususiyati
Kichik orol yurisdiksiyalari	Kayman orollari, Bermud, Britaniya Virjiniya orollari, Beliz	Nol yoki past soliq, korporativ tuzilmalarni tez ro'yxatdan o'tkazish, xizmatlar sektorining YaIMdagi katta ulushi
Yevropaning moliyaviy markazlari	Lyuksemburg, Niderlandiya, Irlandiya, Shveysariya	Holding va moliyalashtirish tuzilmalari, soliq shartnomalari tarmog'i; ko'chirilgan foydaning katta qismi shu yerga yo'naladi

Guruh	Namunalar	Asosiy xususiyati
Britaniya bilan bog'liq tarmoq	Buyuk Britaniya, Crown dependencies, xorijiy hududlar	London moliya markazi va u bilan bog'liq yurisdiksiyalarning yagona ekotizimi
Osiyo-Tinch okeani markazlari	Singapur, Gonkong	Mintaqaviy moliya markazlari, norezidentlar uchun yuqori xizmatlar hajmi
Yirik davlatlar ichidagi yurisdiksiyalar	AQSh: Delaver, Vayoming	Federal tuzilma doirasida kompaniya ro'yxatdan o'tkazish bo'yicha yengil rejim.

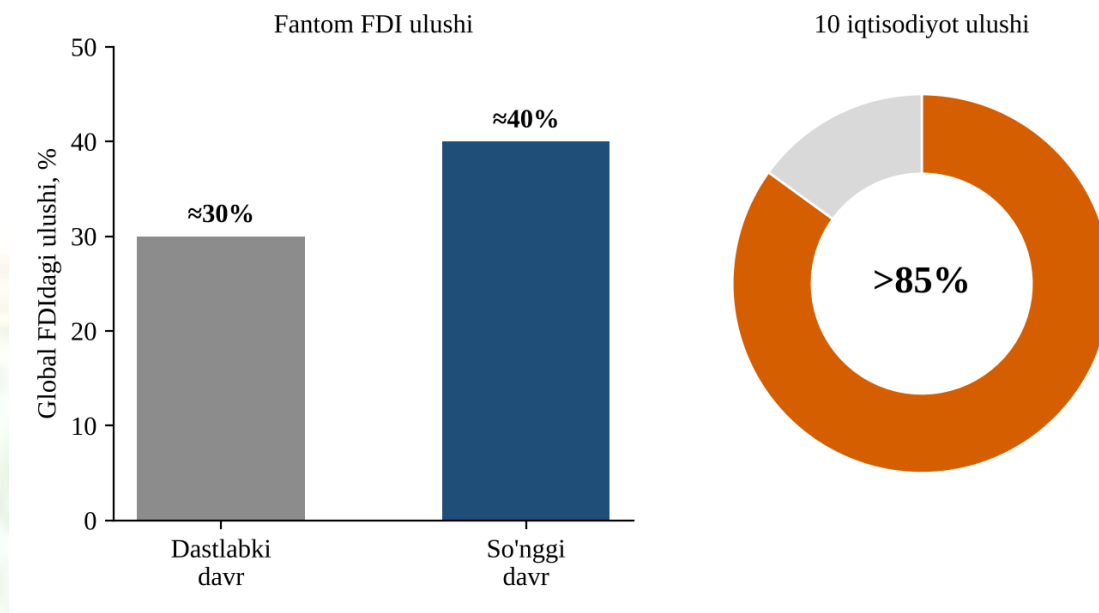
Korporativ kanal bo'yicha eng ko'p keltiriladigan baho Torslov, Wier va Zucman (2023)ga tegishli: 2015-yilda ko'p millatli kompaniyalar xorijdagi 1,7 trln dollar foydasidan 616 mlrd dollarini (36 foiz) soliq boshpanalariga ko'chirgan (2-rasm). Mualliflarga ko'ra, AQSh ko'p millatli kompaniyalari o'z xorijiy daromadiga nisbatan boshqalarga qaraganda ikki barobar ko'p foyda ko'chiradi. Agar ko'chirilgan foyda manba mamlakatlarga qaytarilsa, Yevropa Ittifoqining yuqori solikli mamlakatlarida ichki foyda taxminan 20 foizga, AQShda 10 foizga, rivojlanayotgan davlatlarda 5 foizga ortgan, soliq boshpanalarida esa 55 foizga kamaygan bo'lar edi.

1-rasm. Ko'p millatli kompaniyalar xorijdagi foydasining soliq boshpanalariga ko'chirilgan ulushi [4].

Ikkinchi kanal — «fantom» investitsiyalar. Damgaard, Elkjaer va Johannesen (2019) baholashiga ko'ra, global to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar (FDI)

pozitsiyasining taxminan 40 foizi real faoliyati bo'lmagan tuzilmalarga to'g'ri keladi, bu yaqin o'n yil ichida taxminan 30 foizdan 40 foizga yaqinlashishni bildiradi; mutlaq qiymatda bu 15 trln dollarni tashkil qiladi. Shu bilan birga, bu investitsiyalarning 85 foizdan ortig'i atigi 10 ta iqtisodiyotda joylashgan (3-rasm).

2-rasm. «Fantom» FDIning global FDI'dagi ulushi va uning 10 iqtisodiyotda to'planishi [5].

Jismoniy shaxslar kanalida vaziyat sezilarli o'zgargan. EU Tax Observatory (2023) hisobotiga ko'ra, bank axborotini avtomatik almashish tufayli offshor soliq to'lashdan qochish o'tgan o'n yillikda taxminan uch baravar kamaygan. Hozirda ham dunyo YaIMining taxminan 10 foizi miqdoridagi uy xo'jaliklari moliyaviy boyligi offshorda saqlanadi, ammo uning faqat 25 foizi soliqlardan yashiriladi; avval 2015-yilga qadar YaIMning taxminan 9 foizi soliqlanmagan holda soliq boshpanalarida saqlangan edi. Shu bilan birga, hisobotda jahon milliarderlarining samarali soliq yuki boyligining 0–0,5 foizi darajasida ekani va ularga 2 foizlik global minimal soliq joriy qilinsa, taxminan 250 mlrd dollar yillik tushum olish mumkinligi ta'kidlanadi.

2-jadval. Offshor boylik va avtomatik axborot almashinuvi ko'rsatkichlari [6].

Ko'rsatkich	Qiymat	Manba
Offshordagi uy xo'jaliklari moliyaviy boyligi	$\approx$ jahon YaIMning 10%	EU Tax Observatory (2023)
shundan soliqlardan yashirilgan ulush	$\approx$ 25%	EU Tax Observatory (2023)
Soliqlanmagan offshor boylik, 2015-yilgacha	$\approx$ jahon YaIMning 9%	EU Tax Observatory (2023)
Soliqlanmagan offshor boylik, 2022 (markaziy stsenariy)	$\approx$ jahon YaIMning 1,8%	Oxfam (2026)
Soliqlanmagan offshor boylik, 2024 (hisoblangan baho)	$\approx$ 3,55 trln \$	Oxfam (2026)
CRS: ma'lumot almashayotgan yurisdiksiyalar (2025)	116 (129 majburiyat olgan)	Liberty Mundo (2025)
CRS: 2024-yilda almashilgan hisoblar	171 mln hisob, $\approx$ 13 trln €	Liberty Mundo (2025)
CARF kelishuvini imzolaganlar (2025-yil 4-noyabr)	53 yurisdiksiya	Regfollower (2025)

Oxfam (2026) metodik yozuvida keltirilgan hisob-kitob taxminan 3,55 trln dollarlik soliqlanmagan offshor boyligining 2,84 trln dollari eng boy 0,1 foiz va 1,77 trln dollari eng boy 0,01 foiz shaxslarga tegishli ekanini ko'rsatadi. Bu ko'rsatkichlardan hisoblangan ulushlar mos ravishda taxminan 80 va 50 foizni tashkil qiladi, ya'ni offshor boylik juda yuqori darajada to'plangan, bu Alstadster va boshq.

xulosalariga mos keladi. CRS asosida ma'lumot almashish tizimi 2014-yilda shakllanib, 2017–2018-yillarda amaliyotga kirdi. 2025-yilga kelib 100 dan ortiq yurisdiksiya almashinuvda ishtirok etadi, kripto-aktivlar uchun alohida hisobot doirasi (CARF) ham shakllanmoqda [7].

Korporativ kanalga qarshi asosiy chora — OECD/G20 doirasidagi global minimal soliq (Ikkinchi ustun). 2021-yil 8-oktabrda 140 a'zodan 136 tasi kelishuvni qo'llab-quvvatladi; 15 foizlik minimal stavka ancha yirik guruhlariga qo'llanadi va yiliga taxminan 150 mlrd dollar qo'shimcha tushum berishi kutilgan. Qoidalar Yevropa Ittifoqida 2024-yildan amalga kiritildi. Biroq EU Tax Observatory (2023) minimal soliq «teshiklar» tufayli sezilarli darajada zaiflashganini va foyda ko'chirishi sekinlashish alomatlarini ko'rsatmayotganini ta'kidlaydi. Bundan tashqari, Tax Justice Network (2024) hisobotida UN soliq konvensiyasi tashabbusi muhokama qilinadi [8].

3-jadval. Offshor tizimga qarshi xalqaro choralar xronologiyasi [9].

Sana	Tadbir	Mazmuni
2014-yil 15-iyul	CRS OECD Kengashida tasdiqlandi	Moliyaviy hisoblar axborotini avtomatik almashish standarti
2014-yil oktabr	45 yurisdiksiya kelishuvni imzoladi	Almashinuv 2017–2018-yillarda boshlanadi
2021-yil 8- oktabr	Ikki ustunli yechim	136/140 yurisdiksiya; 15% minimal stavka (daromad > 750 mln €)
2023-yil 22-oktabr	EU Tax Observatory hisoboti	Offshor soliq qochish 3 barobar kamaygani; milliarderlarga 2% soliq taklifi
2024-yil 1- yanvar	Yevropa Ittifoqida Ikkinchi ustun amalda	Direktiva 2022/2523

Sana	Tadbir	Mazmuni
2025–2027	UN soliq konvensiyasi muzokaralari	Inklyuziv xalqaro soliq hamkorligi tizimi

O‘zbekiston: offshor yurisdiksiyalar bo‘yicha huquqiy mexanizmlar.

O‘zbekistonda offshor yurisdiksiyalarga nisbatan «ro‘yxat + monitoring» yondashuvi qo‘llanadi. Kun.uz (2020) ma’lumotiga ko‘ra, offshor yurisdiksiyalar ro‘yxati Soliq kodeksiga muvofiq vakolatli idoralarning qo‘shma qarori bilan tasdiqlanadi va unda, jumladan, Amerika Samoasi, Angilya, Andorra, Antigua va Barbuda, Aruba, Bagama orollari, Barbados, Beliz, Bermud orollari, Brunei hamda AQShning Vayoming shtati kabi yurisdiksiyalar mavjud. Valyuta operatsiyalarining asoslilikini monitoring qilish tartibi (2013-yil 12-iyundagi 2467-sonli qaror) 2021-yilda to‘ldirildi: banklar 100 mln so‘mdan ortiq chet elga o‘tkazmalar haqida soliq organlariga oylik hisobot beradi, ro‘yxatga yana 12 davlat qo‘shilgan, elektron monitoring mexanizmi joriy etilgan [10].

XULOSA.

Offshor hududlar zamonaviy jahon iqtisodiyotida soliq tushumlari, kapital oqimlari va boshqaruv sifatiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Tadqiqot natijalari quyidagilarni ko‘rsatdi: (1) Tax Justice Network baholari bo‘yicha yillik transchegaraviy soliq yo‘qotishlari 2024-yil hisobotida 492 mlrd dollarga yetgan, shundan korporativ komponent taxminan 70,6 foizni tashkil qiladi; (2) ko‘p millatli kompaniyalar xorijdagi foydasining 36 foizi soliq boshpanalariga ko‘chirilgan, global FDIning 40 foizga yaqini «fantom» xarakterga ega; (3) avtomatik axborot almashinuvi jismoniy shaxslarning offshor soliq to‘lashdan qochishini sezilarli kamaytirgan, biroq boylik konsentratsiyasi yuqoriligicha qolmoqda; (4) ICIJ leklari tizimning korrupsiya va boshqaruv jihatlarini ochib berdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.

1. Palan va boshq. (2010), Tax Justice Network (2020, n.d.), Torslov va boshq. (2023) va O'zbekiston ro'yxati misollari (Kun.uz, 2020) asosida muallif tuzgan.
2. Torslov, Wier va Zucman (2023); EU Tax Observatory (n.d.).
3. Damgaard, Elkjaer va Johannesen (2019). Chap diagrammadagi qiymatlar taxminiy; kuzatuv davri 10 yildan kam.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2016, 27-oktabr). Farmon (erkin iqtisodiy zonalar faoliyatiga oid). <https://www.president.uz/oz/lists/view/95>
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2021, 23-noyabr). Farmon (ayrim hududlar uchun soliq rejimlariga oid). <https://president.uz/oz/lists/view/4863>
6. Tax Justice Network. (2025). The state of tax justice 2025. <https://taxjustice.net/reports/the-state-of-tax-justice-2025/>
7. Torslov, T., Wier, L., & Zucman, G. (2023). The missing profits of nations. The Review of Economic Studies, 90(3), 1499–1534. <https://doi.org/10.1093/restud/rdac049>
8. Manba: HM Revenue & Customs (n.d.); PwC Germany (2021); EU Tax Observatory (2023); Tax Justice Network (2024).
9. Kun.uz. (2020, May 23). O'zbekistonda offshor yurisdiksiyalarning ro'yxati tasdiqlanadi. <https://kun.uz/news/2020/05/23/>
10. Rahmatov, A. (2022). The applying of tax benefits in the free economic zones on attracting foreign and domestic investments. <https://inscience.uz/index.php/socinov/article/download/1600/1896/6259>